

Klasikleri neden okumalı?

Italo Calvino

Türkçesi: Celâl Üster

İşe, ortaya bazı tanımlar koyarak başlayalım.

1. Klasikler, insanların, hiçbir zaman "Okuyorum" demedikleri, genellikle "Yeniden okuyorum" dedikleri kitaplardır.

Bu durum, hiç değilse "mürekkep yalamış" denen insanlar için geçerliyse de, gençler için geçerli değildir; çünkü gençler, dünyayla ve dünyanın bir parçası olan klasiklerle ilk kez karşılaştıkları bir yaşadılar.

"Okumak" eyleminin başına getirilen yineleyici "yeniden" sözcüğünün, ünlü bir kitabı okumamış olmayı kabullenmekten utanan kişilerin yeltendiği küçük bir ikiyüzlülüğü yansıttığı söylenebilir. Ama oluşum çağımızda ne kadar çok kitap okumuş olursak olalım, henüz okumadığımız dünya kadar temel yapıt olacağını belirtirsek, bu tür kişilerin yüreğine biraz olsun su serpebiliriz.

Herodotos'un tümünü ve Thukydides'in tüm kitaplarını okumuş biri varsa, parmak kaldırsın! Ya Saint-Simon'u? Ya da Retz Kardinali'ni?¹ On dokuzuncu yüzyılın büyük roman dizilerinin bile, okuduklarından çok daha büyük bir sıklıkla anıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Fransa'da Balzac'ı okulda okumaya başlarlar ve kitaplarının baskı sayısına bakılacak olursa, okul çağından çok sonraları da okumayı sürdürürler. Ama Balzac'ın İtalya'da ne kadar tutulduğu soruşturulsaydı, sanırım sıralamanın en altlarında yer aldığı ortaya çıkardı. İtalya'daki Dickens tutkunları, bir araya geldiklerinde, Dickens'ın romanlarındaki kişilerden ve serüvenlerden gerçek hayatta tanıdıkları kişiler ve kendi hayatlarında yaşadıkları serüvenlermişcesine söz eden küçücük bir seçkinler takımındır. Michel Butor, birkaç yıl önce ABD'de ders verdiği sıralar, kendisine o güne kadar hiç okumadığı Emile Zola konusunda sorulan sorulardan o kadar bezmişti ki, Zola'nın Rougon-Macquart romanları dizisinin² tümünü okumaya karar vermişti. Sonunda bu dizinin, kafasında canlandırdığından tümüyle farklı olduğunu keşfetmiş; olağanüstü denemelerinden birinde Zola'nın roman dizisinin görkemli bir mitolojik ve kozmogonik soyağacı olduğunu yazmıştı.

Demek, büyük bir yapıtı yetişkinlik çağında ilk kez okumak, olağanüstü bir keyif verir insana. Daha keyifli mi, yoksa daha az keyifli mi olduğunu söylemek olanaksız da olsa, insanın gençliğinde okumasından çok farklı bir keyiftir bu. Gençlikte, her deneyim gibi, okuma da bambaşka bir tat ve bambaşka anlamla donanır; olgunluk çağında okunan bir yapıtta ise daha birçok ayrıntı, düzey ve anlamın ayırtına varılır (ya da varılmalıdır). Dolayısıyla, klasikler konusunda, şöyle bir tanıma geçebiliriz:

2. Klasikler, öyle kitaplardır ki, onları okumuş ve sevmiş olanlar için alabildiğine değerli bir deneyim oluştururlar; ama en çok tadını çıkaracakları duruma geldiklerinde okuma fırsatını saklı tutanlar için de aynı ölçüde zengin bir deneyim olarak beklerler.

Gençliğimizdeki okumalar, sabırsız olduğumuz, kafamızı toparlayamadığımız, nasıl okunacağını iyi bilmediğimiz ya da hayat deneyiminden yoksun bulunduğumuz için pek bir değer taşımasa da, örnekler, üstesinden gelme yolları, karşılaştırma olanakları, sınıflandırma

tasarıları, değer basamakları ve güzellik ölçütleri sağlayarak ilerideki deneyimlerimize biçim vermesi açısından (belki aynı zamanda) geliştirici de olabilir; gençken okuduğumuz kitapla ilgili pek az şey anımsasak ya da hiçbir şey anımsamasak bile, içimizde işleyeduran şeylerdir bütün bunlar. Aynı kitabı, olgunluk çağımızda yeniden okuduğumuz zaman, işte o zaman, nereden geldiklerini unutmuş olmamıza karşın artık iç düzeneklerimizin bir bölümünü oluşturan bu değişmez değerleri yeniden keşfederiz. Kendisi unutulabilse de, içimizde tohumunu bırakan yapıtın kendine özgü bir gücü vardır. Şimdi verebileceğimiz tanım şudur:

3. Klasikler, hem imgelemimize unutulmaz bir biçimde yerleşerek, hem de belleğimizin kıvrımları arasına bireysel ya da ortaklaşa bilinçdışı kılığında gizlenerek, belirli bir etki yaratan kitaplardır.

Bu nedenle, olgunluk dönemimizde, gençliğimizin en önemli kitaplarını yeniden keşfetmeye ayrılmış bir zaman olmalıdır. Kitaplar aynı kalmış olsalar da (ki, değişmiş bir tarihsel bakış açısının ışığında onlar da değişir), biz hiç kuşkusuz değişmişizdir; dolayısıyla da, bu yeniden okuma tümünden yeni bir okuma olacaktır. Sonuçta, “okumak” fiilini mi, yoksa “yeniden okumak” fiilini mi kullandığımız, gerçekten de o kadar önemli değildir. Aslında, şöyle diyebilirdik:

4. Klasik, ilk okumada verdiği keşif duygusunu her yeniden okumada veren kitaptır.

5. Klasik, ilk kez okuduğumuz zaman bile, daha önce okuduğumuz bir şeyi yeniden okuduğumuz duygusunu veren kitaptır.

Yukarıdaki 4. Tanım, şu tanımın doğal bir sonucu olarak düşünülebilir:

6. Klasik, okurlarına söyleyeceklerinin tümünü hiçbir zaman tüketmemiş olan kitaptır.

Buna karşılık, 5. Tanım, aşağıdaki gibi daha incelikli bir tanıma akla düşürür:

7. Klasikler, bize, bizden önceki okumaların izlerini taşıyarak ve içinden geçtikleri kültür ya da kültürlerde (ya da yalnızca diller ve alışkınlarda) bıraktıkları izleri arkalarından sürükleyerek gelen kitaplardır.

Bütün bunlar, hem eski, hem de modern klasikler için geçerlidir. Odyssea’yı okuyorsam, Homeros’un metnini okuyor olmama karşın, Odysseus’un serüvenlerinin yüzyıllar içinde edindiği anlamları düşünmeden ve bütün bu anlamların gerçekten özgün metnin bağrından mı geldiğini, yoksa sonradan yapılmış eklemeler, çarpıtmalar ya da genişletmeler mi olduğunu merak etmeden edemem. Kafka okuyorsam, bir de bakarım, sürekli olarak nerdeyse her şeye yakıştırılıp durduğunu duyduğumuz “Kafka’vari” sıfatının yerindeliğini onaylıyorum ya da yadsıyorum. Turgenyev’in Babalar ve Oğulları’nı ya da Dostoyevski’nin Cinler’ini okuyorsam, bu kitaplardaki kişilerin ruhlarının, günümüze gelinceye değin nasıl bir bedenden bir başka bedene geçip durduğunu düşünmeden edemem.

Bir klasiği okumak, onu daha önce kafamızda yer etmiş imgesiyle karşılaştırdığımızda, bizi şaşırtmalıdır da. İkincil kaynakçalar, açıklamalar ve yorumlardan elden geldiğince kaçınarak, metnin kendisinin ilk elden okunmasını hiçbir zaman yeterince salık veremememizin nedeni budur. Başka bir kitabı tartışan hiçbir kitabın, hiçbir zaman, tartışma konusu olan özgün kitabın kendisinden daha çok şey söyleyemeyeceğinin, okullarda ve üniversitelerde önemle vurgulanması gerekirken, öğrencilerin tam tersini düşünmeleri için her şey yapılmaktadır. Burada, değerlerin, alabildiğine yaygın bir biçimde tersyüz edilmesi söz konusudur; kitaba konulan giriş, dipnotlar ve açıklamalar ile kaynakça, metnin söyleyeceklerini ve metnin kendisinden daha çok şey bildiklerini öne süren araçlar olmadan konuşmasına izin verildiğinde ancak o metnin söyleyebileceklerini gizleyecek bir duman perdesi gibi kullanılmaktadır. Demek, şöyle bir sonuca varabiliriz:

8. Klasik, çevresinde durmadan eleştirel söylemden oluşan bir toz bulutuna yol açan, ama her seferinde bu toz taneciklerini silkip atan yapıttır.

Bir klasiğin, bize ille de o güne değin bilmediğimiz bir şey öğretmesi gerekmez; bazen, bir klasikte, hep bildiğimiz (ya da hep bildiğimizi sandığımız), ama onun ilk kez o klasik metinde söylenmiş olduğunu (ya da o düşüncenin belirli bir biçimde o metinle bağıntılı olduğunu) fark etmediğimiz bir şeyi keşfederiz. Ye bu keşif aynı zamanda çok hoş bir şaşırtı olur bizim için; tıpkı hep, bir düşüncenin kaynağını, bir metinle bağıntısını ya da o düşünceyi ilk kez kimin söylediğini öğrendiğimizde olduğu gibi. Bütün bunlardan şöyle bir tanım çıkarabiliriz:

9. Klasikler, ne denli kulaktan dolma bilgilerle bildiğimizi sanırsak, gerçekten okuduğumuzda o denli özgün, umulmadık ve yeniliklerle dolu bulduğumuz kitaplardır.

Hiç kuşkusuz, bunun böyle olması için, klasik bir metnin bir klasik gibi “işlemesi”, başka bir deyişle okurla kişisel bir ilişki kurması gerekir. Eğer hiçbir kıvılcım yoksa, okumak da boşunadır: Klasikleri bir görev gibi ya da saygıdan ötürü okumanın bir yararı yoktur, yalnızca aşkla okumamız gerekir klasikleri. Okulu saymazsak elbette: okulda size, beğenseniz de beğenmeseniz de, birtakım klasikler tanıtılmak zorundadır; siz de, sonradan, bunlar arasından bir seçim yapıp (ya da bunları bir başvuru kaynağı olarak alıp) “kendi” klasiklerinizde karar kılabilirsiniz. Okul, size, kendi seçiminizi yapabilmenizi olanaklı kılacak araçları sağlamakla yükümlüdür; ama geçerli olan tek seçim, okuldan sonra ya da okul dışında sizin yapacağımız seçimdir.

Sizin kitabınız durumuna gelecek kitapla, ancak zoraki olmayan okumalar sırasında karşılaşabilirsiniz. Yetkin bir sanat tarihçisi tanıyorum, okuduğu kitapların sayısını kendi de bilmez; devirdiği onca kitap arasında en çok The Pickwick Papers’ı sever; her fırsatta Dickens’ın bu kitabından alıntılar yapar, hayatındaki her olayı, hiç şaşmaz, Pickwick’te geçen bir öyküye bağlar. Bu tümünden özdeşleşme süreci içerisinde, kendisi, gerçek felsefe ve evren giderek The Pickwick Papers olup çıkmıştır. Bu yolu izlersek, klasiğin, çok yüce ve zorlu bir tanımına varırız:

10. Klasik, giderek tüm evrenle eşdeğer bir niteliğe, eski çağların akımlarıyla aynı düzeye erişen bir kitaba verilen addır.

Böyle bir tanım, bizi, Mallarme’nin düşlediği türden, tüm kitapların toplamı olan kitaba yaklaştırır. Ama bir klasik, yalnızca özdeşleşerek değil, karşı çıkılarak ya da karşı sav getirilerek de aynı ölçüde güçlü bir ilişkiye yol açabilir. Benim gözümde, Jean-Jacques Rousseau’nun tüm düşünce ve eylemleri değerlidir, ama Rousseau’nun düşünce ve eylemlerinin hepsi de bende karşı konulmaz bir karşı çıkma, eleştirme ve kapışma isteği uyandırır. Hiç kuşku yok ki, Rousseau’nun kişiliğini kendi mizacımla hiç bağdaştıramamamla bağıntılıdır bu, ama bu kadarla kalsaydı onu okumayı verirdim ve hiçbir sorun kalmazdı; oysa Rousseau’nun benim yazarlarımdan biri olmasını engelleyebildiğimi söyleyemem. O zaman, şöyle diyeceğim:

11. “Sizin” klasik yazarınız, kayıtsız kalamadığınız ve onunla ilişkiniz, dahası ona karşı çıkışınız içerisinde kendinizi tanımlamanıza yardımcı olan yazardır.

“Klasik” sözcüğünü çağ, üslûp ya da yetkinlik açısından hiçbir ayırım yapmaksızın kullanışıma açıklık getirmem gerektiğini sanmıyorum. (Enciclopedia Einaudi’nin III. cildinde, bu terimin bütün bu anlamlarının tarihi konusunda, Franco Fortini’nin kaleme aldığı ayrıntılı ve kapsamlı bir “Classico” maddesi vardır.) Benim buradaki savım açısından bakıldığında, bir klasiği ayırt eden, belki de yalnızca, kültürel süreklilik içinde kendi yerini edinmiş olan eski ya da çağdaş bir yapıttan yayıldığını algıladığımız bir tür yankılanmadır. Diyebilirdik ki:

12. Klasik, öteki klasiklerden önce gelen yapıttır; ama daha önce başka klasikleri okumuş

olanlar, onun klasik yapıtların soyağacındaki yerini hemen anlarlar.

Bu noktada, canalıcı bir sorunu artık erteleyemem: Klasiklerin okunmasını, klasik olmayan öteki bütün kitapların okunmasıyla nasıl ilintilendirmeli? Bu, şu tür sorularla bağıntılı bir sorundur: “Çağımızı daha derinden anlamamızı sağlayacak yapıtları okumak varken, neden klasikleri okuyalım?” ve “Günümüzün çığ gibi büyüyen olayları karşısında onca bunalmışken, klasikleri okuyacak zamanı ve kafa dinçliğini nereden bulabiliriz?”

Hiç kuşkusuz, “okumaya ayırdığı zaman”ını, tümüyle Lucretius, Lukianos, Montaigne, Erasmus, Quevedo, Marlowe, Yöntem Üstüne Söylev³, Goethe’nin Wilhelm Meister’i, Coleridge, Ruskin, Proust ve Valery’ye adayabilen, arada sırada da Murasaki’ye⁴ ya da İzlanda sagalarına⁵ uzanan gezintilere çıkabilen kutlu bir okur canlandırabiliriz kafamızda. Ve Tanrı’nın bu sevgili kulu, bütün bunları okurken, büyük bir olasılıkla, yeni çıkan kitaplar üstüne eleştiri yazmak, üniversitede bir kürsü kapabilmek için makaleler sunmak ya da dergilere çok kısa sürelerde yazı teslim etmek zorunda kalmamaktadır. Mübareğin, bu perhizi hiç bozmadan sürdürebilmesi için, gazeteleri okumaktan kaçınması, en son çıkan romanın ya da en yeni toplumbilim araştırmasının çekiciliğine kapılmaması gerekmektedir. Ama böylesine bir katılığın nereye kadar haklı görülebileceği, dahası yararlı sayılabileceği su götürür doğrusu. Günümüz dünyası sıradan ve sıkıcı olabilir, ama geriye ya da ileriye bakacağımız zaman kendimizi içine yerleştirmek zorunda olduğumuz bağlam her zaman günümüz dünyasıdır. Klasikleri okuyabilmeniz için, onları “nerede durarak” okuduğunuzu bilmeniz gerekir; yoksa hem okur, hem de kitap zamandışı bir bulutun içinde yitip gider. Dolayısıyla, klasikleri okumaktan en büyük “hasadı kaldıracak” kişinin, klasikleri okumak ile uygun ölçülerde çağdaşları okumayı ustaca birlikte sürdürebilen kişi olduğunu söyleyebiliriz. Ve bu, ille de, soğukkanlı bir iç dinginliğini gerektirmez; tedirgin bir sabırsızlığın, öfkeli bir hoşnutsuzluğun ürünü de olabilir.

Belki de, en güzeli, odamızın içinde olanca açık seçikliğiyle yankılanan klasiklerin sesini dinlerken, tıpkı bizi dışarıdaki trafik kargaşasından ve ani hava değişikliklerinden haberli kılan gürültüye kulak verir gibi günümüze kulak kabartmaktır. Ne var ki, daha şimdiden birçok insan, bir yığın gündelik süprütünün, sözgelimi televizyonun sonuna kadar açılmış sesinin kuşattığı odasında, klasiklere çok uzaklardan gelen yankısına kulak vermeyi yeğ tutmaktadır. Demek, şu tanımları eklemeliyiz:

13. Klasik, günümüzün sorunlarını, klasiklerin de onsuz edemediği bir artalan gürültüsüne indirgeyen yapıttır.

14. Klasik, kendisiyle hiç uyuşmayan bir şimdi hüküm sürerken bile, bir artalan gürültüsü olarak sürüp giden bir yapıttır.

Öyle görünüyor ki, klasikleri okumak, bize uzun zaman dilimleri bırakmayan ya da insanca boş vakit bulma olanağı tanımayan yaşama hızımızla da, çağımıza uygun düşecek bir klasik yapıtlar katalogunu hiçbir zaman derleyemeyecek olan kültürümüzün eklektikliğiyle de hiç bağdaşmamaktadır.

Bu koşullar, eksiksiz bir biçimde, Giacomo Leopardi’nin⁶ hayatında gerçekleşmiştir. Babasının şatosunda (kendi deyişiyle, “paterno ostelio”⁷) bir başına yaşayan Leopardi, babası Monaldo’nun olağanüstü kütüphanesinde, Eski Yunan ve Latin yapıtlarına tutkunluğunu fazlasıyla giderebilmiştir. Üstelik baba kitaplığına, o güne kadarki İtalyan edebiyatının tüm yapıtlarını ve kız kardeşi Paolina’ya hoşça vakit geçirecek romanlar ve günün moda kitapları dışında (Leopardi, kız kardeşine, “senin Stendhal’in” diye yazmıştır bir keresinde) tüm Fransız edebiyatını da katmıştır. Giacomo, en olmadık bilimsel ve tarihsel meraklarını bile, hiçbir zaman tam anlamıyla “çağdaş” olmayan metinlerle gidemiş, kuşların doğasını Buffon’dan⁸, Fredrik Ruysch’un mumyalarını Fontenelle’den⁹, Kristof Kolomb’un yolculuklarını da Robertson’dan okumuştur.

Genç Leopardi'nin edindiği böylesine bir klasik eğitimi bugün düşünmek bile olanaksız; bir kere, babası Kont Monaldo'nun kütüphanesi çoktan dağıldı. Eski kitaplar yok olup giderken, tüm modern edebiyat ve kültürlerde yeni kitaplar büyük bir hızla çoğaldı. Yapılabilecek tek şey, her birimizin kendi klasiklerinden oluşan kendi ideal kütüphanesini yaratmasıdır. Bana sorarsanız, böyle bir kütüphanenin yarısı daha önce okumuş olduğumuz ve gerçekten değerli saydığımız kitaplardan, yarısı da okumayı düşündüğümüz ve bizim için bir değer taşıyacağını sandığımız kitaplardan oluşmalıdır. Kuşkusuz, umulmadık kitaplara ve rastlantısal keşiflere de yer ayırmalıyız.

Bakıyorum da, İtalyan edebiyatından andığım tek yazar Leopardi. Bu, kütüphanenin dağılmasının sonucu. Şimdi, bu yazının tümünü yeni baştan yazıp, klasiklerin kim olduğumuzu ve nerede durduğumuzu anlamamıza yardımcı olduğunu, bunun için de İtalyanlarla yabancıları ve yabancılarla İtalyanları karşılaştırmanın vazgeçilmez olduğunu iyice açıklığa kavuşturmalıyım.

Sonra da, bu yazıyı bir kez daha yeniden yazmalıyım ki, insanlar klasiklerin “bir amaca hizmet ettikleri” için okunmaları gerektiğini sanmasınlar. Klasiklerden yana gösterilebilecek biricik neden, klasikleri okumanın klasikleri okumamaktan daha iyi olduğudur.

Ve eğer biri karşı çıkıp da, klasikleri okumanın onca çabaya değmeyeceğini söyleyecek olursa, Cioran'dan (henüz bir klasik değil, ama olacak) bir aktarma yapmak isterim: “Ağuotunu hazırlarlarken, Sokrates flütle yeni bir ezgi öğreniyordu. *Bunun sana ne yaran var?* diye soracak oldular. *Ölmeden, hiç değilse bu ezgiyi öğreneceğim*, dedi.”

1981

Italo Calvino'nun bu yazısı, ilk kez 28 Haziran 1981'de, Roma'da yayımlanan L'Espresso gazetesinde çıkmıştır.

¹ Retz Kardinali ya da asıl adıyla Jean-François-Paul de Gondi, 1648-53 arasında Fransa'da patlak veren Fronde ayaklanmalarının önderlerindedir. 1651'de, çocuk yaştaki Kral XIV. Loui'nin naipliğini yürüten Anne d'Autriche, Gondi'nin desteğini kazanmak amacıyla onu kardinalliğe atamıştır. Papa X. Innocentius'un 1652'de bu atamayı onaylanmasından sonra, Retz Kardinali unvanını kullanmaya başlayan Gondi, hayatının son yıllarını, 17. yüzyıl Fransız edebiyatının klasikleri arasına giren *Mémoires* (Anılar) adlı kitabını yazarak geçirmiştir. (Çevirenin notu.)

² Emile Zola (1840-1902), Rougon ve Macquart ailelerinin beş kuşak boyunca hayatını anlatan yirmi kitaplık *Les Rougon-Macquart: Histoire naturelle et sociale d'une famille sans le Second Empire* (Rougon-Macquart'lar: İkinci İmparatorluk Döneminde Bir Ailenin Doğal ve Toplumsal Tarihi) dizisiyle tanınır. Dizinin en ünlü romanları, bir fahişenin hayatını konu alan *Nana* (1880) ve madencilerin hayat koşullarını anlatan *Germinal*'dir. (1883). (Çevirenin notu.)

³ *Yöntem Üstüne Söylev*, çağdaş felsefenin babası sayılan Fransız matematikçi, bilim adamı ve filozof René Descartes'ın en ünlü yapıtıdır. (Çevirenin notu.)

⁴ Murasaki Şikibu (978-1014), Japon edebiyatının başyapıtı ve dünyanın en eski romanı sayılan *Genci monogatari'nin* (Genci'nin öyküsü) yazarıdır. (Çevirenin notu.)

⁵ Ortaçağ İzlanda edebiyatında, yazarın, geçmişi düşüncüne dayanarak yeniden kurguladığı ve aktardığı söylenceler ve tarihsel öyküler.

⁶ İtalyan şair, bilgin ve filozof Giacomo Leopardi (1798-1837), felsefe ve başka konulardaki yapıtları ve kusursuz güzellikteki lirik şiirleriyle 19. yüzyılın en büyük yazarları arasında yer alır. (Çevirenin notu.)

⁷ “Baba evi”.

⁸ 18. yüzyılın ünlü Fransız doğabilimcisi George-Louis Leclerc Buffon (1707-1788). (Çevirenin notu.)

⁹ Fransız bilim adamı ve edebiyatçı Bernard Le Bovier de Fontenelle (1657-1757), Voltaire tarafından. XIV. Louis döneminde yetişen en önemli evrensel düşünür olarak tanımlanmıştır. (Çevirenin notu.)